

Тема 13. Дослідження міської влади у Європі

План

1. Специфіка застосування теорії «міських режимів» у Європі.
2. Дослідження міських політичних режимів у містах Європи та США.
3. Застосування класичної стоунівської методики до вивчення міських режимів у європейських містах.
4. Використання концепту машин зростання для вивчення владних відносин у постсоціалістичних містах.

1. Специфіка застосування теорії «міських режимів» у Європі.

На відміну від більш ранніх моделей дослідження влади в міських спільнотах, які не отримали широкого розповсюдження за межами США, теорія «міських режимів» стала досить популярною в Європі. Розмірковуючи про її визнання у Великобританії, англійський дослідник А.Гардінг пов'язує його не тільки з перевагами самої теорії, але і з тими змінами, які відбулися в британській системі управління містом. Серед них він називає **фрагментацію інституційних структур місцевої влади, зростання ролі економічної складової в міській політиці, поширення змішаних (приватнодержавних) структур, створюваних для реалізації міських економічних програм, і тенденцію до поступового перетворення місцевої влади з органу виконання в орган підтримки, в результаті чого вона все більше стає центром вироблення загальної стратегії і координації зусиль по її реалізації.** Теорія міських режимів продемонструвала здатність врахувати дані тенденції і тому виявилася затребуваною. На зміни, що відбуваються в структурі і характері міської політики і нову конфігурацію факторів, що обумовлюють її, вказують і інші європейські дослідники.

Слід зазначити, що до останнього десятиліття в Європі переважали інші підходи до аналізу міської політики. Зокрема, у Великобританії її дослідження фактично збігалося з вивченням публічної влади та управління (government), а емпіричні дані зазвичай підтверджували, що центрами влади в містах були органи місцевого самоврядування. Тому **проникнення теорій «машин зростання» і «міських режимів» істотно змінило ракурс дослідження, предметом якого стало політико-економічне управління (governance), що представляє собою більш складну систему управління, в якій поряд з публічними структурами управління значну роль відіграють і інші актори.**

Не всі дослідники погодилися з валідністю нових теорій і їх перевагами над традиційними підходами, що особливо спостерігалось в перші роки становлення і розвитку теорій. Деякі з них досить категорично стверджували, що теорія «міських режимів» (і тим більше «машин зростання») не може бути використана за межами США і (або) не має істотного евристичного потенціалу для проведення кроснаціональних досліджень. Їх головний аргумент полягав у тому, що вона від початку розроблялася стосовно соціально - політичного контексту в США.

Інші хоча і визнавали можливість застосування теорії за межами США, закликали робити це "обережно", особливо в контексті аналізу ролі місцевої влади у вирішенні економічних і соціальних проблем.

Мали місце і ще більш песимістичні погляди на проблему, особливо серед тих акторів, які ставили під сумнів валідність теорії навіть при вивченні американської міської політики в силу структурних недоліків, закладених в самій теорії. Зокрема, Ендрю Вуд вважає, що "проблема використання американських схем набагато більш фундаментальна, ніж просто неадекватна "трансляція".

Однак багато дослідників вважають, що теорії мають значну евристичну корисність і проблема полягає не стільки в самих теоріях, скільки в їх неадекватному застосуванні. Так, А.Гардінг вважає, що запозичення термінології «зростання» і «режимів» часто не супроводжувалося відповідною аналітичною і емпіричною експертизою теорій. Мало уваги було приділено ролі орендодавців, фактору "прихильності до місця" (place-boundness) для мобілізації бізнесу і впливу міського капіталу на пріоритети місцевої влади та інвестиційні

рішення столичного капіталу; практично не враховувалися відносини між приватним і громадським секторами (особливо, якщо вони мали неінституціоналізований характер), і, в цілому, неформальним процесам формування коаліцій інтересів, об'єднанню їх ресурсів і впливу для реалізації певних стратегій розвитку міста. Дискусії в основному велися навколо нових інституційних форм - місцевих партнерств, підтримуваних центральною владою, тоді як вплив місцевих груп інтересів на структурування процесу міського управління виявлявся поза увагою дослідників. На думку А. Гардінга, Г. Стоукера, К. Моссбергер і деяких інших авторів, використання теорії міських режимів безперечно поглиблює розуміння міської політики у Великобританії та інших країнах. К. Доудінг також позитивно оцінює і активно використовує теорію режимів у своїх дослідженнях; при цьому він вважає доцільним включити її в більш загальну пояснювальну схему, якою він вважає теорію раціонального вибору.

У будь-якому випадку, нові інституційні контексти використання американських теорій викликали низку змін як в самій теорії «міських режимів», так і в описі режимів, виявлених в європейських містах. **Перш за все відбулося розширення поняття «режим», яке фактично ототожнюється з поняттям «міське політико-економічне управління» (urban governance);** воно стало більш еластичним в силу того, що фактично з нього зникли ознаки надійності і тривалості, обов'язкові для американських версій теорії режимів. Тим самим мається на увазі, що завжди є якийсь рівень кооперації між публічним і приватним секторами, а режим має місце в будь-якому місті.

Інша відмінність європейських версій і аплікацій теорії міських режимів полягає в тому, що акцент в аналізі взаємодії публічних і приватних акторів ставиться на публічних структурах і в меншій мірі досліджується роль приватного сектора в вибудовуванні коаліцій акторів; при цьому в центрі уваги виявляються формальні механізми, структури та інститути, насамперед публічно - приватні партнерства і квазінезалежні неурядові організації.

Змінилися і типології режимів, виділення яких почало здійснюватися на дещо інших підставах, що призвело до появи посилення на «гіперплюралістичні», «радикальні», «елітистські», «бюрократичні», «такі, що з'являються» та інші режими, в яких практично була відсутня кроссекторальна кооперація, між основними акторами міг мати місце сильний конфлікт, а характер політичних відносин швидко змінювався. Термін "режим" почав використовуватися для позначення навіть таких коаліцій, в яких приватний сектор не брав участі взагалі. Наприклад, **Х. Севітч і Дж. Томас запропонували наступну класифікацію типів міських режимів:**

1) **плюралістичний режим** (домінують політичні лідери, коор - динуючі розрізнені групи міського бізнесу),

2) **елітистський режим** (сильна інтегрована бізнес-еліта явно переважає над слабкими політичними лідерами),

3) **корпоративістський режим** (поєднує сильну політичну еліту, яка визначає порядок денний і інтегровану бізнес-еліту) і

4) **гіперплюралістичний режим** (ні політичні лідери, ні бізнес-еліта не мають достатніх ресурсів для домінування в міському політичному просторі і не в силах забезпечити створення міцних правлячих коаліцій).

Й.П'єр також виділяє чотири моделі міського політико-економічного управління, використовуючи як критерій співвідношення ролі демократичних і професійно-менеджерських начал:

1) **менеджерське управління** (в ньому переважають професії, роль обраних політиків мінімальна),

2) **корпоративістське управління** (має місце в тих містах, де є сильний публічний сектор і активну роль відіграють групи інтересів),

3) **режими зростання** і

4) **велферний режим** (він часто виникає в старих індустріальних центрах; місцева влада підозріло ставиться до бізнесу і більше орієнтується на допомогу з боку центру).

Хоча багато дослідників в цілому негативно ставляться до розширення концепту "міський режим", цей процес багато в чому відображає **відмінності європейського міського політичного простору від американського, які обумовлені такими чинниками:**

- більш значущою роллю лідерів бізнесу в американській міській політиці;
- відсутністю у США сильних політичних партій соціал-демократичної організації або пов'язаних з профспілками;
- суттєво більшою автономією американської системи планування використання землі порівняно з європейською, яка значною мірою залежить від цінних структур держави;
- порівняно слабким впливом публічного сектору в США на відносини власності та управління землею;
- більшою орієнтованістю місцевої влади в США на фінансування своїх проектів і кампаній з місцевих джерел.
- сильною централізацією європейських політичних інститутів - держави, партій, ЗМІ;
- більш "лівою" (соціальною) спрямованістю державної політики порівняно з американською;
- меншою залежністю держави від громадянського суспільства і груп інтересів (у тому числі бізнесу) в Європі.

У Європі система державного управління більш централізована, ніж у США; держава володіє значними можливостями впливу на ринкові механізми, а адміністративна еліта відіграє істотну роль у здійсненні таких традиційних муніципальних функцій, як планування використання землі. Це веде до більш уніформної місцевої політики, меншої змагальності між містами та більшої значимості внутрішньодержавних відносин порівняно з США. У Європі більшість міст має фінансову підтримку з боку центральної влади, і вона більш суттєва, ніж аналогічна підтримка міст в США; тому місцева влада не перебуває в такій сильній залежності від податкових надходжень, як в Америці. **Фіскальна політика розподілу на користь бідних регіонів також посилює роль центру,** роблячи муніципальні органи влади більш незалежними від місцевого ринку, хоча і за рахунок політичної автономії. **Істотним фактором європейської міської політики виступають політичні партії,** які в цілому мають більш сильну структуру, ніж групи тиску. При цьому наявність впливових лівих партій робить практично неможливим формування ідеалу міста як "машини зростання", а ліберально-ринкова ідеологія та ідеї капіталістичного нагромадження безперервно піддаються атакам з різних сторін.

Тому в європейських містах взаємини між публічною владою і групами інтересів, як уже зазначалося раніше, носять дещо інший характер, ніж у США, і **домінуючу роль у них відіграють публічні структури влади, що певною мірою обмежує можливості формування кроссекторальних коаліцій.**

Однак нові тенденції в розвитку економіки та соціальної сфери в умовах глобалізації стимулюють зміни в характері діяльності публічних інститутів влади. Перехід від "urban government" до "urban governance" і зміна ролі держави, яка все менше займається забезпеченням (providing) і все більше фокусується на створенні умов (enabling), зумовлюють зниження можливостей місцевої влади контролювати розвиток міста і стимулюють активнішу участь бізнесу в прийнятті рішень щодо ключових аспектів міської політики, створюючи сприятливий клімат для співпраці політичних і економічних еліт і тим самим підвищуючи евристичний потенціал теорії «міських режимів», її затребуваність за межами США.

2. Дослідження міських політичних режимів у містах Європи та США.

Одним з найбільш цікавих і змістовних міжнародних дослідницьких проектів стало вивчення міських політичних режимів у чотирьох європейських містах (Лідс, Саутгемптон, Лілль, Ренн), здійснене Пітером Джоном Елістером Коулом. Центральним питанням, на яке спробували відповісти дослідники, стало питання про те, які фактори здійснюють найбільший вплив на специфіку міського режиму - інституційні параметри (адміністративно-політичний устрій, законодавча основа, традиції державного будівництва, політичні цінності та ін.), специфіка місця (територія, населення, рівень економічного

розвитку та ін.) або сфера, в якій формується режим. Використовуючи мережевий аналіз, Джон і Коул вивчили режими (мережі), які сформувалися у двох основних сферах (секторах) міської політики – **у сфері економічного розвитку та у сфері середньої освіти обраних ними європейських міст**. Тим самим використовувана ними концепція режиму фактично обмежувала його мережею акторів в одній зі сфер суспільного життя.

Кожна мережа була оцінена дослідниками за чотирма основними параметрами:

1. **склад мережі** (конфігурація основних акторів),
2. **структура мережі** (закрита, вузька, в прийнятті рішень домінує невелика група людей, або відкрита, що залишає доступ в неї порівняно великому числу акторів),
3. **порівняльні можливості мережі** (високі або низькі в залежності від готовності учасників мережі до кооперації для досягнення колективних цілей),
4. **зміни в мережі**.

Була виявлена широка варіативність мереж за даними параметрами, при цьому жодна з гіпотез про переважаючу роль того чи іншого чинника (сектор, інституту, місце) не підтвердилася.

Проте дослідження показало, що інституційні відмінності наочно проявилися в освітніх мережах міст, але мало вплинули на економічні мережі. Наступні більше залежали від специфіки міста (його розташування, структури економіки тощо). У трьох містах з чотирьох в економічних мережах сформувалися досить стійкі публічно-приватні коаліції (особливо в Лідсі), що включали в себе місцевих політиків, чиновників і представників бізнесу, причому роль останніх була далеко не другорядною. **В освітніх мережах домінуючий вплив публічного сектору був очевидним.** У британських містах основними акторами є представники місцевої публічної влади і керівництва шкіл, при цьому роль останніх посилилася, а мережі стали більш відкритими. В освітніх мережах французьких міст великий вплив мають представники Міністерства освіти, а також місцеві політики і чиновники, які курують освіту в місті. Мережі виявилися досить закритими, а вплив інших акторів (вчителі, профспілки, цивільні лідери) був незначним. Відмінності в складі освітніх мереж британських і французьких міст, на думку дослідників, обумовлені правовими аспектами: у Великобританії школи знаходяться в основному в компетенції місцевої влади, у Франції – центральної.

Загальний висновок, до якого прийшли Джон і Коул, полягає в тому, що **між трьома змінними – інститутами, секторами, містами – існує взаємозв'язок, але не можна стверджувати, що якийсь з цих трьох факторів відіграє більш важливу роль, ніж інші.** Ступінь прояву інституційних відмінностей і специфіки міського простору залежить від сектора; **в освітній мережі фактор інституційних відмінностей виявився істотним, тоді як економічні мережі різних французьких і британських міст мали набагато більшу схожість.** Тому неможливо прогнозувати ні зростання подібності між режимами в різних країнах в силу спільності міських проблем, ні зростання відмінностей між ними, обумовлених інституційною специфікою.

У контексті можливостей використання концепції міських режимів у різних соціально-політичних умовах заслуговує на увагу висновок дослідників про те, що в європейських містах мають місце багато із зазначених ними п'яти факторів, що створюють сприятливі умови для формування і підтримки міських політичних режимів. Зокрема, в Лідсі є сильний і досить згуртований місцевий бізнес; це велике місто, що володіє ідентичністю; в ньому збереглися традиції і переважає здоровий прагматизм. У Ліллі також є бізнес, хоча бізнес-спільнота і не така єдина; він є досить великим містом, і в результаті відставання від сусідів у міських акторів з'явилися додаткові стимули до кооперації. На думку Джона і Коула, управління в Лідсі цілком вписується в концепцію "міського режиму", і її вже можна частково використовувати стосовно Ліллю.

Порівняльне дослідження міських режимів в п'яти європейських (Париж, Мілан, Неаполь, Ліверпуль, Глазго) і трьох північноамериканських (Детройт, Нью-Йорк,

Х'юстон) містах, проведене Полом Кантором, Хенком Севитчем і Сереною Хеддок фокусувалося на факторах, що визначали специфіку і характер взаємин між публічними і приватними акторами, що склали правлячі коаліції. Основна увага була приділена взаємодії ринкових і політико-інституційних факторів, співвідношенню ресурсів і позицій публічного і приватного секторів, що обумовлюють їх можливості і переваги у взаєминах (торзі) між собою.

Дослідження підтвердило гіпотезу про залежність композиції режиму і характеру взаємовідносин між основними акторами від структурного контексту, який було розглянуто через взаємодію трьох параметрів

- 1) демократичного рівня міської політичної системи,
- 2) ринкових (конкурентних) позицій міста
- і 3) специфіки державної структури, в тому числі можливостей підтримки міста з боку публічних структур більш високого рівня.

Різні комбінації останніх двох параметрів призводять до формування чотирьох різних політико-економічних контекстів (умов) формування режимів.

1. Контекст "підтримки зверху" (*dirigiste*) найбільш сприятливий для міст; вони домінують на ринку і мають підтримку з боку інтегрованої державної системи.

2. Його антиподом є контекст "залежний приватний" (*dependent private*), в якому можливості міст істотно обмежені в силу їх слабких позицій на ринку і відсутності міцних зв'язків з суб'єктами влади більш високих рівнів.

3. Проміжну позицію займають контексти "залежний публічний" (*dependent public*) (слабка економічна база, але наявність можливості отримати серйозну підтримку зверху)

4. і «торговий» (*mercantile*) (сильні позиції на ринку, але слабка підтримка зверху).

Далі ці чотири політико-економічних контексту були співвіднесені з першим параметром - демократичним потенціалом міських політичних систем. В результаті вийшло вісім типів контекстів, що визначають важливі характеристики режимів в різних містах. Відмінності між ними визначили багато важливих аспектів функціонування міських коаліцій, зокрема, конфігурацію і специфіку лідерства. В умовах "підтримки зверху" пріоритети встановлюють еліти публічного сектора, які керують процесами планування та інвестування.

У контексті "залежний публічний" ініціатива також зберігається у акторів публічного сектора, при цьому ключовими є відносини з іншими публічними структурами. У двох інших типах контекстів лідирують актори приватного сектора, при цьому в залежному приватному «міська влада володіє обмеженим набором ресурсів і можливостей, а в «торговому складаються передумови для активної взаємодії між усіма основними учасниками місцевої коаліції».

У підсумку виявилось, що у всіх трьох американських містах формування режимів відбувалося в умовах, що не сприяли лідерству акторів публічного сектора. У Детройті в період дослідження (1970 - початок 1990 р.) «залежний приватний» контекст сприяв формуванню «постачальницького» (*vendor*) режиму. Для режимів цього типу характерна низька електоральна активність, слабкий демократичний контроль і закритість політики, в якій домінує бізнес, орієнтований на залучення капіталу. За відсутності сильних власних ресурсів публічні актори змушені підтримувати збереження привілейованого становища бізнесу. Соціальний порядок цих режимів вкрай обмежений, і навіть сильним і популярним мерам важко змінити дану ситуацію.

Режими в Нью - Йорку і Х'юстоні формувалися в «торгових» контекстах. У Нью-Йорку мав місце так званий комерційний (*commercial*) режим. Такі режими виникають в порівняно процвітаючих містах, що займають солідні позиції в міжміській конкуренції. Політичні еліти не можуть обійти вимоги бізнесу, проте політичні системи висококонкурентні і включають в себе інших акторів – сусідські організації, громадянські групи, які реально впливають на міську політику. У цих багато в чому суперечливих умовах формуються помірно відкриті режими, які можуть підтримувати політичний порядок денний, орієнтований на реалізацію колективних інтересів; для них характерний компроміс і постійний «торг». У разі, якщо демократична участь і (або) опозиція послаблюються і, відповідно, політичні імпульси стають менш суперечливими, виникають умови для формування «приватних» (*free enterprise*)

режимів. Для них характерні більш помітне домінування бізнесу, орієнтація на зростання, економічна конкуренція і обмеження втручання інститутів публічної влади в економічну сферу. Такий режим був виявлений дослідниками в Х'юстоні.

У європейських містах контексти, а відповідно і режими виявилися іншими. У Ліверпулі **"залежний приватний" контекст** стимулював складання **"радикального" (radical) режиму.** На відміну від Детройта, в якому аналогічний контекст сприяв формуванню режиму, де домінування бізнесу не викликало серйозного опору, а актори публічної сфери змушені були підтримувати пріоритети бізнесу, **в Ліверпулі політичні еліти практично відмовилися від спроб зміцнити ринкові позиції міста і зробили акцент на символічній політиці, орієнтованій на підтримку населення і масову участь.** Радикально налаштовані люди, які прийшли до влади, вважали пріоритетними розвиток публічного сектору, підвищення зайнятості населення, будівництво житла та поліпшення екології. У підсумку стратегічний розвиток міста спрямовувався більшою мірою партійними та ідеологічними мотивами, ніж залученням приватних інвестицій.

В інших європейських містах умови **формування режимів сприяли лідерству акторів публічного сектору.** У Парижі і Мілані режими сформувалися в контексти «підтримки зверху». В обох містах політичні еліти мали можливості проводити політику розвитку, що забезпечувало їм центральне місце в правлячій коаліції.

У Парижі склався «планувальний» режим. **Володіння значними внутрішніми і зовнішніми ресурсами допомагало підтримувати відкриту і досить широку правлячу коаліцію, в якій домінували партійні, державні та управлінські інтереси.** Відносини стратегічного домінування з бізнес-сектором дозволяли використовувати зростання інвестицій на благо населення, а ресурси публічного сектору сприяли проведенню активної соціальної політики. Ключовим фактором, що вплинув на формування режиму цього типу, дослідники вважають інтегровану структуру влади (місцевої, регіональної та національної) у Франції, яка дозволяє проводити сильну державну політику. У цих умовах режим успішно спрямовує і координує діяльність управлінських структур, реалізуючи суспільні запити через політичні рішення і планування; бізнес зазвичай підключається до цих процесів вже після того, як основні цілі і завдання визначені. Однак ймовірність виникнення режимів такого типу порівняно невелика, оскільки для цього потрібні виключно сприятливі політичні та економічні умови.

Режим в Мілані дослідники назвали «дистрибутивним» (distributor). Такі режими зазвичай виникають, коли організаційний фактор починає явно превалювати над колективними вигодами, а суспільна і політична участь вже не здатна контролювати діяльність партійно-політичних структур. У цих умовах політичні еліти використовують публічні ресурси для домінування в місцевій політиці і менш схильні, порівняно з попереднім режимом, до широких і відкритих коаліцій і використання потенціалу бізнесу в інтересах широких верств. За відсутності сильного бюрократичного класу особливу роль в Мілані грали партійні функціонери, які домінували в процесі прийняття політичних рішень. Партійні машини обмежували можливості кооперації і тим самим ускладнювали прийняття і підтримку довгострокових програм економічного розвитку, від яких бізнес нерідко дистанціювався.

У двох інших європейських містах - Глазго і Неаполі - режими формувалися в менш сприятливих умовах, оскільки не володіли потужною економічною базою і, як наслідок, сильними конкурентними позиціями («залежний публічний» контекст). У Глазго виник режим, який дослідники назвали "грантоотримувальний" (grantsman): рушійною силою розвитку Глазго стали гранти як від центрального уряду, так і від регіональної влади. Такі режими характерні для міських спільнот з досить високим рівнем суспільної і політичної активності. Правлячі коаліції орієнтуються на різні форми підтримки згори для відродження бізнесу та підвищення добробуту громади, а відносини з державними структурами та їх допомога фактично заміщають функцію приватного інвестування. У цих режимах вплив бізнесу більш обмежений, ніж в інших. Якщо ж рівень суспільної активності і громадянського контролю невисокий, то в даному контексті зазвичай виникають «клієнтелістські» (clientelist) режими, орієнтовані на збереження привілеїв політичних еліт, яким за допомогою ресурсів публічного сектору вдається встановити і підтримувати патронажні відносини з бізнесом.

Слабкі демократичні традиції, закритий характер режиму, нехтування колективними інтересами, інструментальне ставлення до політичної влади - все це було властиво режиму в Мілані.

Таким чином, дослідження підтвердило вплив середовища на базові характеристики режиму, багато в чому визначає його конфігурацію, спрямованість, можливості і обмеження. При цьому на виникнення тих чи інших типів режимів у певних політико-економічних контекстах впливають рівень і ефективність демократичних інститутів. У тих випадках, коли демократичний потенціал міської політичної системи досить високий, зазвичай виникають "планувальні" (в контексті «підтримки зверху»), «радикальні» (в контексті «залежний приватний»), «грантоотримувальні» (в контексті «залежний приватно-публічний») і торгові (в контексті «комерційний») режими; якщо ж він «слабкий» то в цих же контекстах частіше формуються, відповідно, «дистрибутивні», «постачальницькі», «клієнтелістські» та «приватно-підприємницькі» режими.

Дослідники вважають, що використовувана ними модель дозволяє пояснити і можливу динаміку режимів. Хоча останні залежать від конкретних дій різних акторів, ймовірність тих чи інших змін міських режимів з різними характеристиками навколишнього середовища може істотно варіюватися. Наприклад «дистрибутивні» міста типу Мілана цілком можуть еволюціонувати в напрямку «планувального» типу в разі підвищення рівня відповідальності влади перед населенням і зростання ролі партійного фактора. Водночас можливий і інший напрямок змін міського режиму, зокрема у бік "комерційних" типів, якщо ослабнуть програми централізації підтримки міста або позиції міста на світових ринках.

3. Застосування класичної стоунівської методики до вивчення міських режимів у європейських містах.

Дослідження Ненсі Голман в Портсмуті на відміну від багатьох інших досліджень в Європі було виконано на основі класичної стоунівської концепції «міського режиму». Режим в її розумінні - це стабільна взаємодія акторів публічного і приватного секторів на основі формальних і неформальних зв'язків; ресурси акторів взаємодоповнюють один одного і дозволяють домогтися результату, недосяжного без стабільної коаліції; кооперація заснована на довірі; у режиму є певний порядок денний або набір стратегічних цілей і ін. - всього 10 основних параметрів, за якими вона визначала наявність/відсутність режиму в Портсмуті.

Фактично формування режиму почалося на початку 1990-х років, і Голман відзначає дві важливі події, що позначили рух в даному напрямку. У 1990 р. активна орієнтація на співпрацю між місцевою владою і бізнес-сектором в умовах скорочення централізованого фінансування була зафіксована в доповіді Комітету політики і ресурсів Портсмута (Portsmouth's Policy and Resources Committee), отримавши назву «Відродження Портсмута»; фактично це відкривало двері для активної участі бізнесу в міських проектах і кооперації з місцевою владою. У 1993 р. було створено "Партнерство Портсмута і Південно-Східного Гемпшира", яке об'єднало ініціативних лідерів і організації, щ прагнули внести позитивну динаміку в розвиток міста і мали стабільні довірчі відносини один з одним. Це партнерство стало центральним механізмом, за допомогою якого утворилися мережі публічних і приватних акторів, які брали участь у прийнятті рішень з розвитку міста і визначали принципи і правила взаємодії між собою. З самого початку воно було автономним і не перебувало під контролем місцевої влади, а забезпечувало їх включення в неформальну коаліцію в якості її складової частини. Формування сильної кросссекторальної структури і наявність харизматичних акторів з різних секторів, які вже мали тривалі професійні та (або) персональні зв'язки і зуміли сформувати загальне бачення перспектив розвитку міста при наявності сильної неформальної структури, Голман вважає найважливішими передумовами в цілому успішного формування режиму в Портсмуті.

Висновок про наявність міського режиму в Портсмуті Голман обґрунтувала в процесі аналізу діяльності і взаємодій "Партнерства" та інших структур і акторів міської політики. При цьому основні параметри режиму були ідентифіковані стосовно ініціації та реалізації чотирьох

знакових для режиму проектів – реконструкції гавані Портсмута і в'їзду в місто, проектів єдиного фонду Відродження і міського розвитку: у всіх чотирьох випадках практично всі десять параметрів режиму були в наявності. Підводити підсумки діяльності режиму, Голман робить висновок, що він досяг "великих позитивних результатів для міста".

Результати дослідження підтвердили значимість нового контексту формування режимів у Великій Британії, пов'язаного зі зміною ролі місцевих органів влади, інституційною фрагментацією та переходом від government до governance, що посилюють необхідність кооперації публічного та приватного секторів. При цьому режим, як і впливає з концепції Стоуна, виявляється не автоматичним наслідком в цілому благо-приємного оточення, а виникає в результаті активної діяльності акторів, які зуміли реалізувати основні вигоди коаліційної політики і тим самим підвищити здатність досягнення колективних цілей.

З точки зору оцінки евристичного потенціалу теорії "міських режимів" за межами США цікавим видається дослідження, проведене Аланом Гардінгом в Манчестері і Единбурзі: використовується ним методологія, так само як і у Голман, була близька до тієї, на якій будувався класичний працю К.Стоуна.

Відповідно до логіки режимної теорії дослідження Гардінга проходить три етапи:

1) визначення ключових акторів (формальних і неформальних) міської політики, насамперед у сфері економічного розвитку;

2) опис форм, механізмів, стилю - пені і мотивів їх взаємодії

і 3) оцінка його результатів і наслідків.

Головна мета дослідження полягала в тому, щоб зрозуміти природу і роль прийняття рішень у сфері розвитку міста в 1980-1990 - х роках. На першій стадії за допомогою репутаційного методу була виявлена група найбільш впливових людей, які брали участь у прийнятті рішень. В остаточних списках «локомотивів» (movers and schüttler) політики розвитку в Манчестері та Единбурзі – тих, хто був найбільш зацікавлений у стратегічному розвитку міста і мав можливість підключити свої організації до здійснення кроссекторальної співпраці та реалізації спільних проектів – виявилися, відповідно, 22 і 24 людини: в Манчестері – 9 представників публічного сектора (6 політиків, 2 чиновника і 1 член квазинезалежної неурядової організації) і 13 бізнесменів; в Единбурзі - 5 представників публічного сектора (3 політики і 2 чиновники) і 19 бізнесменів. Другий і третій етапи дослідження було побудовано на аналізі інтерв'ю, взятих у даної групи людей, офіційних документів і результатів чотирьох невеликих проектів, що ілюструють характер взаємодії приватного і публічного секторів в обох містах.

Однозначно відповісти на головне питання, чи сформувалися в Манчестері і Единбурзі міські режими, Гардінг не зміг. **З точки зору стоунівського трактування режиму, що включає в якості обов'язкових ознак стабільність і тривалість, в обох британських містах не було режиму, аналогічного режиму в Атланті** (хоча процес формування коаліції в Манчестері просунувся значно далі); вплив коаліцій розвитку обмежувався окремими стратегіями та проектами, а не загальною конфігурацією основних питань міської політики. Основна причина полягає в тому, що здатність місцевої влади забезпечувати населення послугами у Великій Британії меншою мірою (порівняно з США) залежить від місцевих економічних факторів, ніж від фінансової підтримки центру.

Проте Гардінг відзначає зростання значущості питань розвитку в структурі міської політики і, відповідно, стимулів до формування коаліцій і консенсусу еліт порівняно з ситуацією, що мала місце до 1980-х років, коли місцева влада не була схильна до серйозного діалогу з бізнес-спільнотою зі стратегічних проблем розвитку міста. Найбільш яскравим прикладом зміни ситуації стала спроба домогтися проведення Олімпійських ігор в Манчестері в 2000 р., яка підняла на новий рівень кооперацію між різними секторами і акторами міської політики, що продовжилася в наступних проектах розвитку міста і сприяла формуванню сприятливих умов для місцевого бізнесу. Хоча проект і не завершився проведенням ігор, він, на думку Гардінга, зіграв істотну роль в поліпшенні інфраструктури міста і його іміджу. Окрім олімпійського проекту, співпраця та кооперація мали місце і в інших сферах, зокрема у сфері транспорту, культури, мистецтва, освіти, житлового будівництва. В Единбурзі крос-

секторальна кооперація отримала менший розвиток, і консенсус був досягнутий по меншій кількості питань. Таким чином, в міській політиці сформувалися два досить різних за своїм характером процесу, що утворюють "дуальну політичну структуру" (dual polity): міська політика економічного розвитку і міська політика споживання, в якій першорядну роль відіграють відносини між різними керуючими структурами.

Відкритим залишилося і питання про перспективи правлячих коаліцій в обох містах, оскільки вони, як зазначає Гардінг, дуже залежать від конкретних людей, що утворюють її основу. При цьому довгострокова стабільність правлячих коаліцій не підтримується оточуючими обставинами, серед яких він називає «нестабільність квазінезалежних неурядових організацій і публічних програм, постійні інституційні пертурбації і тенденцію ключових політиків, чиновників і керівників бізнесу змінювати місце проживання заради кар'єрного зростання». Проте Гардінг вважає, що режимна теорія дає більші евристичні можливості для аналізу та порівняння досвіду коаліцій у містах, ніж інші підходи до вивчення міської політики.

Дещо менш оптимістичні висновки щодо формування міських режимів в європейських умовах були зроблені Елізабет Стром за результатами дослідження в Берліні [Strom, 1996: 455-481]. Вона виявила, що в 1990-і роки в об'єднаному Берліні виникли деякі умови і стимули для формування режиму зростання (прихід до влади консерваторів з ХДП, зацікавленість низки великих фірм в реалізації проекту перебудови міста, боротьба за проведення Олімпійських ігор в Берліні в 2000 р.та ін.), проте в підсумку коаліція зростання виявилася слабкою і не стала основою правлячого режиму. Це проявилось в тому, що між різними державними структурами виникли серйозні протиріччя щодо плану реконструкції центру міста; ключі інвестори були більш орієнтовані на відстоювання своїх власних проектів і виявилися нездатними об'єднатися; в результаті верх взяли противники проекту, що спиралися на громадську думку. Стром вважає, що потенціал формування правлячих кроссекторальних коаліцій обмежений насамперед тим, що порівняльні можливості публічного і приватного секторів в Німеччині істотно відрізняються, а найбільш важливими ресурсами залишаються вертикальні і горизонтальні зв'язки в публічному секторі. Німецькі чиновники не такі вільні у своїх діях, як їхні американські колеги, будучи більш обмеженими формальними правилами; позначився і вплив сильних груп інтересів і організацій, які не приймають "логіку капіталістичного розвитку" в міській політиці. В цілому ж проблеми міського розвитку в Німеччині традиційно відносяться до сфери діяльності міських політиків і чиновників, а цінності, що розділяються як окремими сегментами еліти, так і великими групами населення, перешкоджають прийняттю чільної ролі приватного сектора в міському розвитку.

З інших досліджень політичних режимів в Європі заслуговує на увагу спроба використання концепції для пояснення політичних процесів на субміському рівні, зроблена групою дослідників під керівництвом Кеннета Доудінга. Об'єктами дослідження були обрані шість районів (боро) Лондона. Дослідниками були виявлені режими (в традиційному сенсі) в трьох районах: в Кройдоні сформувався режим розвитку, що спирається на досить міцну коаліцію політиків і бізнесу; у Вандсворті і Іслінгтоні виникли «режими сервісу». В інших районах режими не сформувалися, проте в кожному з них були окремі ознаки політичних режимів.

У контексті вивчення української політичної практики особливий інтерес становлять емпіричні дослідження міських режимів в постсоціалістичних країнах, які, як і у нас, фактично тільки починаються. Їх важливість обумовлена не тільки наявністю спільних для України і країн Східної Європи історичних, політичних і культурних традицій, що дозволяють «запозичувати» проблематику і робочі гіпотези, а й оцінити досвід застосування західних теорій і моделей дослідження в інших соціально-політичних умовах.

У дослідженні Ласло Кульчара і Тамаша Домокоша була зроблена спроба вивчити владні відносини в двох угорських містах на основі концепції «машин зростання». Дослідники спробували з'ясувати, наскільки постсоціалістичні практики і традиції сприяють/перешкоджають формуванню "машин зростання", яка конфігурація основних акторів міської політики і в чому полягають особливості режимів зростання в угорських

містах. При цьому головною метою розглядалася адаптація концепції "машин зростання" для постсоціалістичних країн.

Як і інші дослідники, що використовували міжнародний досвід, Кульчар і Домокош враховують специфіку східноєвропейських країн, яка багато в чому визначає характер владних відносин як на соціетальному рівні, так і в окремих міських відносинах. У цих країнах після XVI ст. стали складатися інші (порівняно з країнами Західної Європи) відносини між державою і суспільством та інше розуміння модернізації. В результаті сформувалася політична культура, що спирається на неконтрольовану концентрацію влади, фасадні інститути, етатизм, політичну нетолерантність і глибоке переконання в тому, що розвиток повинен йти зверху. Ця політична культура зміцнилася у XX ст. і залишалася домінуючою в період постсоціалістичних трансформацій.

Держава при соціалізмі виступала як основний і, по суті, єдиний координатор суспільного життя; при цьому будь-які спроби самоорганізації громадян сприймалися як загроза існуючій системі і тому припинялися. Міські еліти, що склалися з місцевих партійних лідерів, представників адміністрації та керівників місцевих підприємств, у своїй діяльності керувалися головним чином двома цілями: вони повинні були змагатися між собою за ресурси і підтримувати основи своєї влади. Після краху соціалізму в 1990 р. невелика частина їх змогла поповнити лави національної еліти, найбільш одіозні були позбавлені свого статусу, але більшість зуміла зберегти владу, ставши керівниками колишніх державних підприємств, або зайнявши пости в органах місцевого самоврядування. Загалом постсоціалістичну міську еліту утворили п'ять груп: керівники колишніх державних підприємств, успішні місцеві підприємці, частина адміністрації, окремі представники культурної еліти, кадри нових політичних партій. Таким чином, незважаючи на фундаментальну соціально-економічну трансформацію, склад місцевої еліти в цілому свідчив про збереження старої структури влади, в якій не знайшлося місця представникам громадських рухів і громадянського суспільства. **Внутрішня конкуренція призводила до формування двох типів конфігурації влади в містах. У першому випадку одній з фракцій еліти вдавалося консолідувати свою владу шляхом створення стійкої монолітної політико-економічної структури, у другому – виникали дві групи еліт, які змінюють одна одну, але також є монолітними (зазвичай консервативна і ліволіберальна), що навчилися уживатися одне з одним і володіли достатніми економічними і організаційними ресурсами** для свого відтворення в періоди, коли вони не займали ключових публічних позицій у місті.

На характер і специфіку формування постсоціалістичних «машин зростання» суттєвий вплив чинили і два найважливіших зовнішніх чинники: транснаціональний капітал і центральні органи державної влади. Обидва фактори відіграють важливу роль у міській політиці практично всіх східноєвропейських країн; але в Угорщині, на думку Кульчара і Домокоша, вплив іноземного капіталу особливо великий. ТНК не спрямовують діяльність місцевих коаліцій зростання, оскільки зазвичай відокремлені від місцевих спільнот. Однак в окремих ситуаціях вони можуть чинити на них істотний вплив заради отримання конкретних вигод і пільг. У цьому випадку їх відносини з місцевими елітами виявляються амбівалентними: еліти підтримують ТНК, якщо їх діяльність сприяє розвитку міського співтовариства, але при конфлікті інтересів можуть чинити опір. Значимість центральних органів державної влади в місцевій політиці обумовлена не тільки сформованими традиціями, а й залежністю місцевої влади від ресурсів, які розподіляються в центрі, що стимулює конкуренцію за доступ до державних ресурсів, аналогічну тій, яка мала місце при соціалізмі.

Нарешті, на формування міських "машин зростання" в постсоціалістичних країнах істотний вплив чинила популярність ідеї розвитку, природна в умовах економічної кризи і очевидного відставання від західноєвропейських країн. Тому рухи проти зростання, якщо такі і виникали, зазвичай були позбавлені підтримки з боку громадськості. Крім того, слабкість опозиції зростанню була обумовлена і тією обставиною, що коаліції зростання включали в себе практично всю еліту; при цьому зміни в складі і характері відносин в коаліції зазвичай виникали лише в періоди виборчих кампаній, оскільки ядром коаліції виступала адміністративна еліта.

Результати емпіричного дослідження в цілому підтвердили коректність таких характеристик. В обох містах домінували "машини зростання, які, за оцінками Кульчара і Домокоша, виявилися навіть більш успішними, ніж ті, які Молотч описав 30 років тому. В результаті місцеві еліти стали багатшими, а жителі отримали більш вишукану територію і відчуття розвитку. Як і в класичній моделі «машин зростання», вигоди зростання розподілялися нерівномірно: навіть у Вайт Сіті, який виявився значно більш благополучним, ніж Фюр Сіті, економічний розвиток не супроводжувався серйозним поліпшенням соціальних, культурних і медичних послуг населенню. Однак "загальний результат виявився позитивним", а "спільноти були задоволені і горді: вони любили "машину зростання" по Оруеллу і тому у неї не було серйозних опонентів. **При цьому якщо в США коаліції зростання зазвичай формуються в тих містах, де є значний потенціал зростання, то в постсоціалістичних країнах вони можуть виникати і за відсутності відповідних умов, організовуючись навколо політичної влади і спираючись лише на обіцянки зростання.**

Підтвердилася і гіпотеза про більш істотний вплив зовнішніх факторів на місцеву політику в угорських містах порівняно з американськими. Роль ТНК також виявилася дещо іншою: в цілому вони обмежують діяльність місцевих «машин зростання», а міські еліти, не маючи шансів серйозно впливати на їх діяльність, змушені вчитися співіснувати з ними. Необхідність змагання за державні ресурси надає особливої значимості політичним мережам і міцним зв'язкам з впливовими акторами національного рівня; у цих умовах найбільш успішними стають ті, хто «може використовувати свої зв'язки без моральних обмежень».

Склад "машин зростання" і характер порядку денного переважно політичний: **ядро влади знаходиться в місцевих адміністративних структурах, які і визначають стратегії зростання, тоді як економічні та фінансові інститути відіграють у цьому процесі менш значиму роль.** На думку Кульчара і Домокоша, це суттєво відрізняє постсоціалістичну практику від американської, де «місцева влада контролюється економічною елітою, але не навпаки». Пов'язані з нерухомістю недержавні структури, як правило, не володіють серйозним політичним потенціалом, оскільки основними власниками землі є органи місцевого самоврядування. Будівельні компанії також зазвичай не належать до числа найвпливовіших акторів міської політики: бізнес в основному спирається на політичні мережі. **Загалом склад постсоціалістичних "машин зростання", як і композиція коаліцій зростання в інших країнах, свідчить про концентрацію економічної та політичної влади в руках порівняно вузького кола акторів.** Дослідження виявило особливості становища "машин зростання" в різних містах і, в цілому, відмінності в структурі міської влади. **У Фюр Сіті була виявлена монолітна структура влади зі стабільною елітою, яка фактично істотно не змінювалася протягом усіх електоральних циклів.** Дослідники вважають, що ймовірність виникнення такої структури влади вища в тих містах, які володіють меншою інвестиційною привабливістю і тому не становлять великого інтересу для ТНК. Основний бізнес у Фюр Сіті належав місцевій еліті; остання не хотіла мати конкурентів, і в низці випадків їй вдавалося успішно стримувати їх проникнення в міський економічний простір. У Вайт Сіті вплив іноземних компаній був істотно більш значущим, що обмежувало владу місцевих еліт, з якими у ТНК склалися відносини консенсусу. При цьому публічна влада протягом чотирьох електоральних циклів змінювалася 2 рази.

Загальний висновок методологічного характеру, до якого приходять дослідники, полягає в тому, що концепція «машин зростання» цілком застосовна до постсоціалістичних країн і дає можливість зрозуміти динаміку акумулювання влади. При цьому вони вказують, що специфіка «машин зростання» обумовлена не тільки політичними традиціями східноєвропейських держав, а й особливостями реставрації капіталізму в цих країнах.

Дещо інші висновки були зроблені **Флоріаном Кохом за результатами емпіричних досліджень політико - економічного управління (governance) у Варшаві.** Фактично в них була зроблена спроба перевірити евристичний потенціал теорій міських режимів і політико-економічного управління та можливості їх використання для вивчення міської політики в постсоціалістичних країнах.

Так само як і Кульчар і Домокош, Кох вважає, що у цих теорій є хороші перспективи для пояснення міської політики за межами Північної Америки і Західної Європи, хоча і підкреслює, що «просте перенесення досвіду західноєвропейських міст неможливе». Вивчення політичного управління у Варшаві Кох здійснює в трьох ракурсах (вимірах) – інституційному (polity), політичному (politics) і цільовому (policy). **В інституційному контексті рух від government до governance проявляється в зростаючій значимості інституційної структури, що поєднує елементи ієрархії, договірний процес і змагання; в політичному вимірі воно відбивається в зростанні взаємодії між публічними і приватними акторами в процесі управління містом, а в цільовому - в більшій флексibility і м'якості норм і правил управління, що спирається не (тільки) на команди і заборони, а передбачає переговори, торг і компроміси.**

Дослідження показало, що зміни, які відбуваються в системі управління містом, важко однозначно кваліфікувати як перехід до політико-економічного управління (governance). З одного боку, суттєво зросла кількість акторів міської політики, насамперед представників неопублічної сфери, які мали певний вплив на міські рішення, особливо на неформальному рівні. Планування стало більш гнучким, а в низці сфер для реалізації окремих проектів була потрібна кооперація публічних і приватних акторів. З іншого боку, в інституційній сфері фактично йшло формування системи адміністративного управління (government) з акцентом на ієрархію, в якій формальні та організаційні можливості акторів приватної (непублічної) сфери були обмежені; при цьому інституційна структура часто змінювалася. Участь громадян в обговоренні проектів міського розвитку була формальною, а самі проекти розроблялися міською владою без серйозної взаємодії з іншими акторами міської політики.

Загальний висновок, до якого приходять Кох, полягає в тому, що в період постсоціалістичних трансформацій у Варшаві склалася специфічна («варшавська») форма політико-економічного управління (governance). В цілому ситуація стала більш стабільною, «але вона як і раніше істотно відрізняється від ситуації в містах Західної Європи. Тому питання про те, чи підуть міста Центральної та Східної Європи шляхом західноєвропейських міст, залишається відкритим».

Дослідження у Варшаві мало й інший ракурс: автор спробував застосувати теорію міських режимів для аналізу ринку житла. При цьому він використовував класичне стоуновское (вузьке) трактування режиму, відповідно до якої були сформульовані завдання дослідження –

- 1) визначити ступінь впливу приватних акторів на ринку житла,
- 2) з'ясувати, наскільки інституційний і місцевий контексти сприяють/перешкоджають формуванню міського режиму,
- 3) встановити, чи виник режим
- і 4) Як це позначилося на розвитку даної території.

В цілому постсоціалістичні трансформації сприяли складанню умов, що сприяють формуванню міських режимів; істотно розширилася автономія міської сфери, що посилило позиції місцевих еліт і дозволило їм проводити активну самостійну житлову політику. У порівнянні з житловою політикою при соціалізмі роль державних (муніципальних) структур істотно знизилася, значну фінансову владу отримали приватні девелопери, невелика група яких стала домінувати на ринку житлового будівництва. Кох вважав за можливе стверджувати наявність "системної влади" будівельних компаній, що мали і певну ідеологічну підтримку громадськості, для якої будівництво житла є одним з суспільних пріоритетів.

Однак міцний режим в його класичному розумінні у Варшаві так і не склався. Кох пов'язує відсутність режиму насамперед з нестабільністю територіальних кордонів (територія і межі муніципалітетів часто змінювалися), адміністративного устрою (після 2002 р. була створена інша – більш централізована система управління містом) і публічної влади (мала місце часта зміна мерів і правлячих угруповань). Ця "багатовимірна нестабільність" залишала можливість лише для обмеженої кооперації приватних і публічних акторів, яка фактично зводилася до окремих проектів і не переросла в стійкий режим на рівні міста. Іншою перешкодою формуванню режиму стала "ринкова орієнтація" міської політики, внаслідок якої житлова проблема не розглядалася як один з її

основних напрямків: влада не бачила необхідності активно включатися в цю сферу, і в їх планах широкомасштабна підтримка і кооперація з приватними акторами не передбачалася.

Нестабільність соціально-політичного контексту стимулювала формування своєрідної форми ринку житла і специфічної конфігурації акторів політичного управління у Варшаві, відмінних від західноєвропейських. Оскільки адміністративні та політичні структури все ще знаходяться в процесі трансформації, зберігаються, а в чомусь і посилюються, позиції акторів приватного сектора. З цієї точки зору перехід до політико-економічного управління (governance) став не стільки реакцією акторів публічної сфери на нові виклики і ускладнення світу, як це мало місце в інших країнах, скільки результатом нестабільності становища публічних акторів. **В цілому Кох цілком позитивно оцінює перспективи використання західних моделей і, як і інші дослідники міської політики в постсоціалістичних країнах, звертає увагу на необхідність проведення порівняльних досліджень, що дозволяють виявити загальне і особливе в міській політиці східноєвропейських міст.** При цьому він вказує на доцільність розширення предмета дослідження, відзначаючи важливість врахування ситуації, що склалася в міському політичному просторі різних країн до початку постсоціалістичних перетворень (а вони можуть помітно відрізнятись), і пропонуючи взяти до уваги регіональний аспект, оскільки багато сфер міської політики не можуть бути обмежені локальним рівнем.

Ці та інші дослідження міських режимів, досить численні і за межами США, свідчать про зростаючу популярність теорії, що, на наш погляд, цілком закономірно. Привертаючи увагу до процесу формування правлячих коаліцій, вона, з одного боку, дозволила подолати обмеженість досліджень міської політики, що фокусувалися в основному на формальних політичних інститутах, з іншого – уникнути недоліків ранніх дискусій про розподіл влади в локальних спільнотах, які слабо враховували структурні компоненти влади, обмеженість міської політики і варіативність конфігурації влади в різних містах. При цьому вона виявилася досить продуктивною і для пояснення політичних процесів в країнах в сильній державній складовій, що дозволяє міркувати про можливості і перспективи її використання у вивченні влади в українських містах і регіонах.

Література

1. *Harding R.* Urban Regimes and Growth Machines: Toward a Cross-National Research Agenda // *Urban Affairs Quarterly*. 1994. Vol. 29. No. 3. P. 356–382.
2. *Fainstein S.S., Campbell S.* Introduction: Theories of Urban Development and their Implications for Policy and Planning // *Readings in Urban Theory* / ed. by S. Fainstein, S. Campbell. Oxford: Blackwell, 1996. P. 1–18.
3. *Dowding K.M.* Rational Choice and Political Power. Aldershot: Edward Elgar, 1991.
4. *Mossberger K., Stoker G.* The Evolution of Urban Regime Theory. The Challenge of Conceptualisation // *Urban Affairs Review*. 2001. Vol. 36. No. 6. P. 810–835.
5. *Wood A.* Domesticating Urban Theory? US concepts, British Cities and the Limits of Cross-National Applications // *Urban Studies*. 2004. Vol. 41. No. 11. P. 2103–2118.
6. *Savitch H., Thomas J.* Conclusion: End of the Millennium Big City Politics // *Big City Politics in Transitions* / ed. by H. Savitch, J. Thomas. Newbury Park: Sage, 1991. P. 224–250.
7. *Pierre J.* Models of Urban Governance: The Institutional Dimension of Urban Politics // *Urban Affairs Review*. 1999. Vol. 34. No. 3. P. 377–389.
8. *Holman N.* Following the Signs: Applying Urban Regime Analysis to a UK Case Study // *Journal of Urban Affairs*. 2007. Vol. 29. No. 5. P. 435–453.
9. *John P., Cole A.* Urban Regimes and Local Governance in Britain and France: Policy Adaptation and Coordination in Leeds and Lille // *Urban Affairs Review*. 1998. Vol. 33. No. 3. P. 382–404.
10. *Kantor P., Savitch H.V., Haddock S.V.* The Political Economy of Urban Regimes // *Urban Affairs Review*. 1997. Vol. 32. No. 3. P. 348–377.
11. *Holman N.* Following the Signs: Applying Urban Regime Analysis to a UK Case Study //

- Journal of Urban Affairs. 2007. Vol. 29. No. 5. P. 435–453.
12. *Koch F.* A New Form of Urban Governance? The Polity, Politics and Policy of Urban Development in Post-Socialist Warsaw // *Living in the 21st Century City. Contributions to*
  13. the 13th Berlin-Amsterdam Conference. Amsterdam: Amsterdam
  14. *Kulcsar F.J., Domokos T* The Post-Socialist Growth Machine: The Case of Hungary // *International Journal of Urban and Regional Research.* 2005. Vol. 29. No. 3. P. 550–563.